

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÜNEY AKDENİZ POLİTİKASINDA GÜVENLİK-DEMOKRASİ İKİLEMİ: ARAP BAHARI SONRASI KURUMSAL GİRİŞİMLER

Duygu DERSAN ORHAN¹
0000-0002-0618-1530

ÖZ

Avrupa Birliği (AB), 2010 yılı sonunda Arap dünyasında başlayan hükümet karşıtı ayaklanmalara, diğer uluslararası aktörler gibi hazırlıksız yakalanmıştır. Bölgedeki siyasi dönüşümler, AB'nin, özellikle Akdeniz'e kıyısı olan Ortadoğu ülkeleriyle uzun yıllara dayanan ve kurumsal işbirliği ile desteklenen ilişkilerini yeniden tanımlamasına yol açmıştır. Güney Akdeniz'e yönelik olarak izledikleri politikanın başarısız olduğunu ifade eden AB yetkilileri, bugüne kadar güvenlik ve ekonomik odaklı olan ilişkilerin siyasi ayağını güçlendirme ve bölgenin "demokratikleşmesine" destek olmak amacıyla yeni girişimlerde bulunmuşlardır. Ancak, Arap Baharı sonrasında Ortadoğu'da oluşan yeni güvenlik tehditleri ve artan göç oranları nedeniyle, AB'nin Güney Akdeniz politikasının halen güvenlik odaklı olduğu ve henüz bir paradigma değişikliği sağlayamadığı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Güney Akdeniz, Arap Baharı, güvenlik, demokratikleşme

SECURITY-DEMOCRACY DILEMMA IN EUROPEAN UNION'S POLICY TOWARDS THE SOUTHERN MEDITERRANEAN: INSTITUTIONAL INITIATIVES AFTER THE ARAB SPRING

ABSTRACT

European Union (EU) was surprised with the anti-governmental uprisings started in the Arab world at the end of 2010 like the other international actors. Political transformations in the region led the EU to redefine its long-rooted relations particularly with the Mediterranean states of the Middle East that is supported by institutional cooperation. EU officials introduced new initiatives to support the political dimension of the relations and to contribute to the "democratization" of the region after expressing that the policies they have pursued towards the Southern Mediterranean which mainly focused on security and economics failed. However, due to the new security threats in the Middle East and rising migration rates after the Arab Spring, the EU's Southern Mediterranean policy is still considered to be security-focused and not yet capable of providing a paradigm shift.

Keywords: European Union, Southern Mediterranean, Arab Spring, security, democratization

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Atılım Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, duygu.dersan@atilim.edu.tr

Giriş

Avrupa Topluluğu'nun kurulmasının ardından küresel bir aktör olma iddiasıyla hareket etmeye başlayan üye ülkeler, Akdeniz'e kıyısı olan Ortadoğu ülkeleriyle (Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Filistin Otoritesi, Suriye ve Tunus) ilişkilerine kurumsal bir çerçeve kazandırma çabasına girmiştir. 1970'lerde başlayan bu süreç, çeşitli girişimlerle sürdürülmüş, 1995 yılında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (Barselona Süreci) ile kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Siyasal, ekonomik ve kültürel boyutları olan bu ortaklıkta ekonomik anlamda bazı sonuçlar elde edilse de, siyasal ve kültürel bütünleşme ve Ortadoğu ülkelerinin demokratikleşmesi hedefinde istenilen noktalara varılamamıştır. 2010 yılı sonunda Tunus'ta başlayan ve Ortadoğu'nun geneline yayılan Arap isyanlarının bazı ülkelerde rejim değişiklikleriyle sonuçlanması, diğerlerinde ise rejimler üzerinde reform baskılarının oluşması, Avrupa açısından yeni tehdit ve fırsatları beraberinde getirmiştir. Bölgede "demokratikleşme" kavramının ön plana çıkması, kendisini insan haklarına ve demokrasiye saygılı "normatif" bir güç olarak tanımlayan Avrupa Birliği (AB), açısından yeni rejimlerle işbirliği anlamında bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Ancak diğer taraftan, siyasal istikrarsızlığa bağlı olarak artan terör olayları ve göç dalgası tehlikesi ile karşı karşıya kalan AB, Arap Baharı sonrası oluşan yeni siyasal yapılar ve değişim talepleri karşısında politikasını gözden geçirmeye zorlanmıştır. Buna ek olarak, Arap Baharına kadar Güney Akdeniz'deki otoriter yapılarla olumlu ilişkiler kuran, bir anlamda istikrarı demokratikleşmeye tercih eden AB ülkeleri izledikleri politikanın yanlış olduğunu itiraf etmiş, bölgenin demokratikleşmesinin öncelikli hedef olarak ortaya konmasının gerekliliğini vurgulamışlardır. Bu görüş, AB'nin resmi dokümanlarına ve yetkililerinin söylemlerine de yansımıştır. Kendisiyle yüzleşen ve Akdeniz ortaklığına ilişkin dokümanlarını revize etme çabası içerisine giren Avrupa Birliği'nin bu değişimi ne oranda politikasına yansıtılabildiği ve bunun istenilen sonuçları doğurup doğurmadığı ise tartışma konusudur.

Bu çalışma, AB'nin Arap Baharı ve sonrasındaki gelişmelere yönelik politikasını resmi açıklamalar ve kurumsal dokümanlar çerçevesinde analiz etmeyi, geçmişte izlenen politikalardan farklılıklarını değerlendirmeyi ve sınırlılıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Makale kapsamında, AB üyesi ülkelerin bireysel yaklaşımlarından ziyade AB bünyesinde ele alınan konulara ve kurumsal yaklaşımlara odaklanılacaktır. Arap Baharı sürecinden neredeyse tüm Ortadoğu ülkeleri etkilenmiştir, ancak makalede AB'nin, Güney Akdeniz politikası çerçevesinde ilişki kurduğu ve isyan dalgasının rejim değişikliği ile

sonuçlandığı Tunus, Mısır ve Libya'ya ve halen bir iç savaşın devam etmekte olduğu Suriye'ye yönelik yaklaşımlarına özel olarak odaklanılacaktır.

ORTADOĞU AVRUPA İÇİN NEDEN ÖNEMLİ?

Ortadoğu, tarih boyunca Avrupa açısından stratejik, ekonomik, kültürel ve dini gerekçelerle önemli olmuştur. Bu duruma, Ortadoğu petrol ve doğalgaz kaynaklarının keşfinin ardından Avrupa'nın enerji bağlamında Ortadoğu'ya bağlanması, bölgede süregelen çatışmalar ve istikrarsızlıkla birlikte Güney Akdeniz'den Avrupa'ya yönelen göç dalgası da eklenince, Avrupa açısından hayati bir önem kazanmıştır. Şüphesiz ki bu durumun arkasında iki bölgenin coğrafi olarak birbirine yakınlığı yatmaktadır. Bunlara ek olarak, küresel bir aktör olma iddiasıyla hareket eden AB için Ortadoğu, ABD'nin bölgedeki müdahaleci ve agresif politikalarına karşı “yumuşak güç” yaklaşımını ortaya koymak açısından bir fırsat olmuştur.

Hristiyanlığın doğduğu, doğuya giden ticaret yollarının kapısı niteliğinde olan Ortadoğu yüzyıllar boyunca Batının odak merkezinde olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü geçmesi ile birlikte, bölgenin büyük bir kısmına nüfuz etme şansını elde eden Batılı devletler, 1. Dünya Savaşı sonrasında bölgenin haritalarını kendi çıkarlarına göre şekillendirmiş, kontrolleri altında manda rejimleri oluşturmuşlardır. Bölgede devlet-inşa süreci yürütülmüş, batılı siyasal sistemler bölge ülkelerine ithal edilmeye çalışılmış ve ekonomik anlamda kendilerine bağlı yapılar oluşturmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları, bazılarında batı karşıtı Arap milliyetçisi rejimlerin oluşması ve bölgenin Soğuk Savaşın başlamasıyla birlikte süper güçlerin (ABD ve SSCB) mücadele alanı haline alması ile birlikte, Avrupa ülkeleri Ortadoğu'daki etkinliklerini büyük ölçüde kaybetmeye başlamıştır. 1970'lerden itibaren küresel bir aktör olma iddiasıyla hareket eden Avrupa Topluluğu, bölgedeki gücünü yeniden kazanma çabası içerisinde girmiştir. Bu durumda, bölgenin tarihsel ve dini açıdan Avrupa için önemi gibi konuların önemi vardır. Ancak, Topluluğu bölgeyle ilişki kurmaya iten en önemli nedenin güvenlik kaygıları ve ticari çıkarları olduğu değerlendirilmektedir.

Güvenliğin kendi sınırlarının dışarısından başladığı düşüncesiyle hareket eden Avrupa Birliği, Güney Akdeniz'deki istikrarsız siyasi ortamdan, ekonomik problemlerden ve buna bağlı olarak artan göç dalgasından olumsuz yönde etkilenmektedir. Özellikle 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in AB üyesi olmasıyla birlikte, güneyden gelen göç artmış, bu durum Birliği, Güney Akdeniz'e ilişkin bir politika izlemeye zorlamıştır. Birlik, bölgedeki az gelişmişlik ve fakirliği genellikle ilişkilendirmekte, bu durumun güvenlik riski yarattığını ve AB'nin

istikrarı ve liberal değerlerini olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır (Barnutz, 2010: 378). Bu bağlamda AB, yasadışı göçü engellemenin en önemli yolunun Arap ülkelerinde ekonomik kalkınma ve modernleşmeyi desteklemek olduğu görüşüne varmış ve Ortadoğu'ya yönelik kurumsal girişimler oluşturmuştur.

11 Eylül saldırıları sonrasında batılı devletler uluslararası terörizmi güvenliklerine yönelik en önemli tehdit olarak tanımlamışlar ve terörizmi İslam'la özdeşleştirmişlerdir. Arap Baharı sonrasında ortaya çıkan İŞİD terörü ile bu kaygılar daha da artmış, AB üyesi ülkeler İŞİD'in hedefi olmuştur. Günümüzde, AB üyesi ülkelerde 20 milyonun üzerinde Müslüman yaşadığı tahmin edilmektedir (The New Observer, 10.04.2016). Bu rakamlar, Suriye'de savaş koşullarından kaçan milyonlarca insanın Avrupaya göç etmesi ile daha da artmıştır. Son yıllarda, pek çok Avrupa ülkesinde İslam karşıtı duygular artmış, bu karşıtlık siyasetçilerin söylemlerine de yansımıştır. Avrupalıların büyük bir kısmı kendi ülkelerinde yaşayan Müslümanları ulusal güvenliklerine ve kültürlerine bir tehdit olarak görmektedirler. Bu bağlamda, Avrupalı siyasetçiler için Müslüman faktörü dikkate almaları gereken bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

AB'yi Ortadoğu'yla ilişki kurmaya iten diğer bir konu ise enerji bağlamında dış kaynaklara bağımlı olmasıdır. 2014 rakamlarına göre AB üyesi 28 ülkenin enerji ihtiyacının %53,5'i ithalatla karşılanmıştır (Eurostat, 2017) Petrol ithalatında yaklaşık %30'luk (European Commission Report, 2014) bir payla Rusya ilk sırada yer almaktadır. Rusya ile son yıllarda Ukrayna ve Suriye krizi üzerinden karşı karşıya gelen Avrupa Birliği üyesi devletler, enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışmaktadırlar. Bu noktada, Ortadoğu enerji kaynakları AB ülkeleri için önemli bir alternatif oluşturmaktadır. AB üyesi ülkelerin ihtiyacı olan petrolün yaklaşık %40'luk bir kısmı Suudi Arabistan, Libya, Irak, Cezayir gibi Ortadoğu ülkelerinden temin edilmektedir. Katar, Cezayir, Tunus ve Libya ise AB'nin toplam doğalgaz ithalatının yaklaşık olarak %20'sini oluşturmaktadır (Eurostat, 2015). Enerji kaynaklarının güvenli akışı bu ülkelerdeki istikrara bağlı olmakta, siyasal istikrarsızlık dönemlerinde bu ticaret sekteye uğramakta, bu nedenle de AB, Ortadoğu ülkelerindeki siyasi gelişmelerle yakından ilgilenmektedir.

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ARAP BAHARI ÖNCESİ GÜNEY AKDENİZ'E YÖNELİK GİRİŞİMLERİ

Avrupa Topluluğu 1960'lardan itibaren Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerine yönelik olarak kurumsal girişimler oluşturmaya başlamıştır. Bu yıllarda Topluluk üyeleri Akdeniz'deki

ülkelerle ikili ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Avrupa Topluluğu, 1972 yılında Paris Zirvesi'nde Küresel Akdeniz Politikasını oluşturmuştur. Bu politikanın amacı, Topluluk üyesi ülkelerin Güney veya Doğu Akdeniz'de yer alan devletlerle imzalamış oldukları ikili anlaşmaları tek bir çatı altında toplamaktır. Bu çerçevede 1970'lerde bazı Ortadoğu ülkeleri ile işbirliği ve ortaklık anlaşmaları imzalanmıştır. Program kapsamında, o dönemde Topluluk üyesi olmayan İspanya ve Yunanistan'la da işbirliği anlaşması imzalanmıştır (Miller ve Mishrif, 2005: 94). Anlaşmalar; ticari imtiyazlar, finansal ve teknik yardım, Avrupa'daki göçmenlerin statülerinin iyileştirilmesi ve ortak kurumlar oluşturulması gibi konuları içermiştir. Küresel Akdeniz Politikası kapsamında imzalanan anlaşmalar, Arap dünyasında hedeflenen ekonomik kalkınmayı sağlayamamış, teknik düzeyle sınırlı kalmıştır (Dias, 2014: 36).

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte Avrupa ülkeleri çok-boyutlu dış politika izleme arayışları içerisine girmişlerdir. Bu durum Birliğin dış politikasına da yansımış, Akdeniz ülkeleri ile daha kapsamlı girişimler geliştirme isteği ortaya çıkmıştır. 20 yılı aşkın bir süredir yürütülen ikili ilişkiler 1995 yılında Barselona'daki konferansla birlikte tek bir çatı altında toplanmış, Avrupa-Akdeniz İşbirliği'nin (Barselona Süreci) temelleri atılmıştır. Sürece, dönemin AB üyeleri ve 12 Akdeniz ülkesi (Cezayir, Kıbrıs, Mısır, İsrail, Ürdün, Malta, Fas, Filistin Otoritesi, Suriye, Tunus ve Türkiye) dahil edilmiştir. Daha önceki dönemlerde ekonomik işbirliğine odaklanan ikili anlaşmaların aksine, Barselona Süreci üç ayaktan oluşan son derece kapsamlı bir çerçeveye sunmuştur. Akdeniz'in iki kıyısında yer alan ülkeler arasında işbirliğini amaçlayan sürecin 1)siyasi ve güvenlik, 2) ekonomik ve finansal 3) sosyal ve kültürel boyutları ortaya konmuş, ilişkilerin tarafların insan haklarına ve demokrasiye bağlılıkları koşulu (conditionality) ile sürdürülebileceği ortaya konmuştur. (Council of the European Union, 1995). Bu çerçevede, gerekli şartları sağlayan ülkeler ile ortaklık anlaşmaları (association agreements) imzalanması öngörülmüştür. Avrupa Birliği'nin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki güvenlik kaygılarına (göç kontrolü, terörizmle mücadele, enerji güvenliği) çözüm arayışlarına paralel olarak geliştirilmiş bu girişim, Akdeniz ülkelerine demokratikleşme konusunda destek sağlanması amacıyla işbirliği mekanizmaları sunmuştur. Pozitif şartlılık ilkesi uyarınca demokratik reformların mali destekle ödüllendirilmesi ilkesi benimsenmiş, MEDA² adı verilen finansal enstrümanla bölgeye 5.3 milyar Euro tahsis edilmiştir. Akdeniz'in iki yakasında, sadece ekonomik değil kültürel ve siyasi bir yakınlaşma

² MEDA kelimesi Fransızca "MEsures D'Accompagnement" den gelmektedir. Kavram Türkçe'ye "eşlik eden tedbirler" olarak çevrilebilir.

sağlama hedefine dayanan Barselona Sürecinde ekonomi, ilişkilerin ana dinamiği olarak kalmaya devam etmiş, Arap ülkelerinin ekonomik liberalleşmesinin siyasal liberalleşmenin önünü açacağı yönündeki varsayım büyük ölçüde gerçekleşmemiştir.

11 Eylül saldırıları, AB'nin, Güney Akdeniz ile olan ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. 11 Eylül 2001'de gerçekleşen terör saldırıları sonrasında AB yetkilileri, saldırıları kınamış ve ABD'nin yanında yer aldıklarını ifade etmiştir. 11 Eylül'ün yeni güvenlik tehditlerini ortaya koyması ile birlikte, AB, Güney Akdeniz ülkelerine yönelik politikasında yaşadığı "güvenlik-demokrasi" ikileminde ağırlığı güvenlik konularına vermeye başlamıştır (Jünemann, 2004: 17). Terör saldırılarınının, köktendinci terör örgütü El-Kaide tarafından üstlenilmesi, terörün İslamla özdeşleştirilmesi anlayışına neden olmuştur. El-Kaide, başta 2004'te Madrid'de, 2005'te ise Londra'da olmak üzere Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde terörist saldırılar düzenlemiş, bu durum Avrupalıların uluslararası terörizmi güvenliklerine yönelik en büyük tehlike olarak tanımlamalarına yol açmıştır. Bu durum, Avrupa'da İslam karşıtlığının (İslamofobi) artması ve göçmen politikalarında daha katı tedbirler alınmasına da neden olmuştur. 11 Eylül saldırıları sonrasında, Müslümanlara yönelik sözlü ve fiziksel saldırılarda artış yaşanmıştır (EU Observer, 24 Mayıs 2012).

11 Eylül terör saldırıları sonrasında AB, bölge ülkeleri ile ilişkilerini gözden geçirmiştir. Afganistan işgalinde ABD ile uyumlu politikalar izleyen AB üyesi ülkelerin büyük bir kısmının politikaları, ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrasında ayrılmaya başlamıştır. Ortadoğu'ya yönelik müdahaleci politikalar ve "demokrasi ihracı" söylemi benimseyen ABD karşısında, AB yumuşak güç statüsünü muhafaza etmeye çalışmıştır. ABD'nin Ortadoğu ülkelerine yönelik olarak öngördüğü "demokrasi ihracı" politikasından uzak durulsa da, bölgede demokrasi ve insan haklarının öneminin altı çizilmiştir. Söylemsel olarak demokrasiye vurgu yapılırsa da, mali yardımlar demokrasiyi doğrudan ilgilendiren projelerden ziyade göç, terörle mücadele ve sınır kontrolleri gibi konulara aktarılmıştır (Youngs, 2004: 10). Tüm bu gelişmelere paralel olarak bölgede İslami yapıların yükselişi bir tehdit olarak görülmüş, otoriter/seküler yönetimlerin varlığı güvenliğin garantisi olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, Arap dünyasındaki İslami gruplarla temas sınırlı tutulmuş, otoriter rejimler desteklenmiştir (Küçükkeleş, 2013: 8).

Akdenize kıyısı olan 10 Arap ülkesi (Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lünan, Libya, Fas, Filistin Otoritesi, Suriye ve Tunus), Avrupa Birliği'nin 2003 yılında ortaya koyduğu Avrupa Komşuluk Politikası'na dahil edilmiştir. Birliğin doğusundaki ülkeleri de (Beyaz Rusya, Moldova, Ukrayna) kapsayan, 2004 yılında Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ı da dahil

eden politika, Barcelona Sürecine alternatif olarak değil, tamamlayıcı bir perspektif olarak sunulmuştur. Birliğin genişleme sürecinden doğan sorunlara çözüm oluşturmak amacıyla hayata geçirilen politika, Avrupa Birliği'nin güney ve doğu komşularında ve Güney Kafkaslarda, bu ülkelere herhangi bir üyelik vizyonu sunmadan, ekonomik, siyasi ve kültürel işbirliği geliştirmeyi amaçlamıştır. Avrupa Komşuluk Politikasının güney ayağı, Barcelona Sürecinin eksikliklerini gidermek ve süreci yeniden canlandırmak maksadıyla oluşturulmuştur. Çok taraflılığı benimseyen Barcelona sürecinin aksine, Komşuluk politikası ülkeler arası farklılıkların gözetilmesi esasıyla ikili ilişkiler kurulmasını teşvik etmiştir (European Commission, 2003). Üyelik müzakere sürecine benzer bir şekilde, Komşuluk politikasına dahil edilen ülkelerin kapasitelerine ve özelliklerine yönelik olarak Eylem Planları oluşturulmuştur. Eylem Planları, ilk başta Kopenhag siyasi kriterlerinin sağlanması şartı olmak üzere, müktesebatta yer alan çeşitli başlıkları içermektedir. Pozitif şartlılık ilkesine dayanan Eylem Planları, komşu ülkelerin Avrupa Birliği'nin siyasal ve ekonomik değerlerini benimsemesi karşılığında, ekonomik teşvikler sunma esasına dayanmıştır. Finansal destek, Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Enstrümanı adı altındaki yeni bir çerçeve ile sağlanmıştır.

AB'nin Arap Baharı öncesi dönemde Güney Akdeniz'e yönelik politikasında çeşitli sınırlılıklar ortaya çıkmaktadır. Birlik, Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgeye yönelik olarak geliştirdiği politikalarda, her ne kadar siyasal ve kültürel işbirliğini vurgulasa da, girişimlerin odağını ekonomi ve güvenlik oluşturmuştur. Girişimlerin çift taraflı/karşılıklı işbirliği hedefine dayandığı ortaya konya da, temel amacın Birliğin ihtiyaçlarına veya kaygılarına cevap vermek olduğu ve bu bağlamda da hiyerarşik ve asimetric bir yapısının olduğu değerlendirilmektedir. Buna ek olarak, söylemsel olarak Arap ülkelerinde demokratik dönüşümün desteklenmesi hedeflenmiş de AB, pratikte otoriter rejimlerle iyi ilişkiler içerisinde olmuş, istikrarı siyasi reforma tercih etmiştir. Örneğin Mısır'ı büyük bir baskı ve otorite anlayışıyla yöneten, reform talepleri karşısında sessiz kalan Mübarek rejimi AB fonlarından en fazla yararlanan Arap ülkelerinden birisi olmuştur (Küçükkeleş, 2013: 6).

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ARAP BAHARINA YÖNELİK TEPKİSİ

Tunus'ta başlayan ve neredeyse tüm Ortadoğu ülkelerini etkisi altına alan hükümet karşıtı gösteriler pek çok kurum ve ülke açısından olduğu gibi AB için de sürprizle karşılanmıştır. AB'nin ekonomik ve kimlik krizi gibi kendi iç sorunlarıyla meşgul olduğu bir dönemde Ortadoğu'da ortaya çıkan rejim değişiklikleri ve reform talepleri, AB için yeni fırsatlar yaratırken, beraberinde ciddi güvenlik tehditlerine yol açmıştır. Bu durum, AB için Ortak

Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) için önemli bir adım olarak nitelendirilebilecek, 2010 yılının Aralık ayında henüz kurulmuş olan AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği açısından büyük bir sınav niteliği taşımıştır. AB, rejim değişikliğinin yaşandığı ülkelerdeki siyasi istikrarsızlığa bağlı olarak artan göç tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Diğer taraftan, bu gelişmeler, AB dökümanlarında ve kurumsal girişimlerinde hep vurgulanan “Arap demokratikleşmesi”ne yol açabilecek toplumsal zeminin oluşması açısından bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Arap Baharı öncesinde oluşturulan girişimlerin güvenlik ve ekonomik olması nedeniyle normatif güç imajı zedelenen AB için bölgesel değişimlerle birlikte imajını güçlendirmek adına yeni bir ortam oluşmuştur.

AB, Arap dünyasında domino etkisi yaratarak tüm bölgeyi etkisi altına alan hükümet karşıtı gösterilerin ilk ayağı olan Tunus’taki olaylar karşısında uzun bir süre sessiz kalmıştır. Bu durumda, AB’nin olaylara hazırlıksız yakalanmasının etkisi olduğu kadar, Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali ile istikrarlı ve olumlu ilişkilerinin rol oynadığı düşünülmektedir. Birlikten henüz resmi bir açıklama gelmeden, Fransa, açık bir biçimde Bin Ali rejimine sahip çıkmıştır. Fransa, gösterilerin bastırılması için Tunus polisine destek vermiştir (Ferhavi, 2013:7). Fransız Tarım Bakanı Bruno Le Maire Bin Ali’yi “haksız bir şekilde yargılanan birisi” olarak değerlendirmiştir (Bikail, 2011: 110). Fransa’nın, Birlik’ten herhangi bir resmi açıklama gelmeden, Tunus’taki rejim yanlısı açıklamalarda bulunması, AB’nin bölünmüşlüğüne bir kez daha ışık tutmuştur. 17 Aralık 2010 tarihinde başlayan ve tüm Tunus’u etkisi altına alan ayaklanmalar karşısında AB’den ilk açıklama 10 Ocak 2011 tarihinde gelmiştir. AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ve Genişlemeden Sorumlu Komisyon Üyesi Stefan Füle, taraflara itidal çağrısında bulunmuş, gözaltındaki göstericilerin serbest bırakılması gerektiğini ifade etmiş ancak Bin Ali rejimini istifaya çağırmamıştır. AB, Tunus rejimine açık desteğini Bin Ali’nin görevi bırakmasının ardından vermiş, Tunus halkının demokratik taleplerini destekleyeceklerini ifade etmiştir (European Union, 2011a). Buna paralel olarak AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği Tunus’taki demokratik dönüşüme siyasi, hukuki, teknik ve maddi destek sağlamak için bir temsilcilik açmıştır (Dias, 2014: 49). Bu temsilcilikler daha sonra Mısır ve Ürdün’de de açılmıştır.

AB’nin Tunus’taki yavaş ve bölünmüş tutumunun medya ve sivil toplum örgütleri tarafından eleştirilmesi sonrasında, Mısır’da 25 Ocak 2011’de başlayan olaylar karşısında daha tepkisel bir tavır takınmıştır. 31 Ocak’ta Mısır’da adil ve serbest seçim çağrısı yapılmış, şiddet olayları kınanmış ancak Mübarek’e yönetimden çekilme çağrısında bulunulmamıştır. AB,

Tunus'takine göre daha aktif ve görünür bir politika izlese de, bekle-gör stratejisini takip etmiş ve reaktif bir politika izlemiştir(Behr, 2012: 79).

Protestolar, Libya'ya sıçradıktan sonra, AB daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Kaddafi sert bir biçimde eleştirilerek, Libya rejimi kınanmış, ekonomik ve askeri yaptırım kararı alınmıştır. Bu çerçevede, Libya muhalefetine diplomatik destek verilmiş ve mali yardımlar arttırılmıştır. AB, Libya Geçici Ulusal Konseyi'ni destekleyerek Bingazi'de temsilcilik açmıştır. Ancak, Libya'ya yönelik askeri bir müdahale konusu gündeme gelmeye başladığında, AB içerisinde görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde yapılan oylamada Almanya çekimsiz oy kullanmıştır. NATO askeri müdahalesine 27 AB üyesinden 11 ülke katılmış, Fransa ve İngiltere öncü rol oynamıştır.

Suriye'de Mart 2011'de başlayan protestolar kısa süre içerisinde ülkeyi etkisi altına almış ve Şam yönetiminin muhalefeti sert bir biçimde bastırmasıyla bir iç savaşa dönüşmüş, radikal yapılanmalar ve Suriye üzerinden oluşan uluslararası kamplaşmalarla birlikte bugün halen devam eden büyük bir soruna dönüşmüştür. AB, Esad yönetimine yönelik diplomatik baskı ve ekonomik yaptırım kararları almış, AB ülkeleri Suriye'deki elçiliklerini kapatmış, Arap Birliği ve BM kararlarına destek olmuştur. Ancak, Libya'dan farklı olarak, Suriye konusunda askeri bir müdahaleden uzak durulmaktadır. Suriye krizinin en büyük başışıcısı konumunda olan AB, Suriye'deki iç savaşın yarattığı göçmen dalgasından ve İslami terör örgütlerinden tehdit algılamaktadır.

AB, isyanların yönetim değişiklikleriyle sonuçlanmadığı ülkelerde ılımlı bir tavır takınmış ve sessiz kalmıştır. Suudi Arabistan'ın Körfez İşbirliği Konseyi çatısı altında Bahreyn'e müdahalesine tepki vermemiştir. Körfez ülkeleriyle ticari ilişkilerini geliştirmiştir. Fas ve Ürdün'de isyanı bastırmak adına yapılan sınırlı reformları övgüyle karşılamıştır.

AB'nin Arap ayaklanmalarına yönelik politikaları incelendiğinde genel bir tavırdan ziyade, ülke bazlı bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. AB, kendi iç sorunlarıyla yoğun bir biçimde meşgul olduğu bir dönemde Arap Baharı'na hazırlıksız yakalanmış ve Tunus'taki olaylar karşısında uzun bir süre sessiz kalmıştır. Bölgenin demokratikleşmesini öncelikli bir konu olarak gören AB'nin demokratik halk talepleri karşısında sessiz kalmasının ardında "demokrasi-güvenlik" ikileminin yattığı düşünülmektedir. Tunus ve Mısır'la güçlü ekonomik bağları olan AB, ülkede isyanlar sonrası oluşacak istikrarsız ortamdan ve bu ülkelerdeki İslami siyasetin yükselişinden tehdit algılamıştır. Libya konusunda ise Mısır ve Tunus'a oranla daha aktif bir politika izlenmiş, ancak Libya'ya uluslararası müdahale AB içerisindeki görüş ayrılıklarını bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Libya'ya uluslararası müdahale konusunda

AB üyesi ülkeler, başta Fransa ve İngiltere olmak üzere müdahale yanlıları, çekimserler ve müdahale karşıtları olmak üzere üçe ayrılmış, bu durum AB'nin hedeflerinden birisi olan OGSP stratejisinden halen son derece uzak olduğunu ortaya koymuştur. Suriye konusunda ise uluslararası müdahaleden uzak durulmakta, AB politikaları, ülkede etkinlik gösteren Rusya ve ABD'nin gerisinde kalmaktadır. AB'nin Suriye sorununa ilişkin yaklaşımı ise büyük ölçüde mülteciler tartışması üzerinden şekillenmektedir.

Avrupa Birliği'nin Arap Baharı Sonrası Kurumsal Düzenlemeleri

AB yetkilileri, Arap Baharı karşısında, Güney Akdeniz'de izledikleri politikanın başarılı olmadığını açık bir şekilde kabul etmişlerdir. AB'nin Genişlemeden Sorumlu Üyesi Stefan Füle, "Pek çoğumuz, otoriter rejimlerin bölgede istikrarın garantisi olduğuna dair inanışın kurbanı olduk"(European Parliament, 2011) şeklinde bir açıklama yaparken, AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton, "Avrupa'nın eski istikrar politikasını bir kenara bırakarak, komşularla sürdürülebilir ve derin demokrasi temelinde bir politika geliştirmeliyiz" şeklinde bir açıklamada bulunmuştur (European Union, 2011b). AB nezdindeki bu resmi açıklamalar, bölgeye ilişkin yeni yaklaşımlara ihtiyaç olduğuna dair kanıyı yansıtmaktadır.

Bu çerçevede, AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği tarafından ilk resmi doküman, *Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Ortak Refah için İşbirliği (A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean)* adıyla 8 Mart 2011 tarihinde yayınlanmıştır. Belgede, AB'nin daha aktif bir aktör olması gerektiğine ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Belgede ön plana çıkan husus Güney Akdeniz'de politik dönüşümün desteklenmesidir. Demokrasiye yol açacak siyasal reformlara destek vurgusu yapılırken, Birliğin bölge politikası; demokratik dönüşüm, sivil toplum ortaklığı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya dayandırılmıştır. Adil ve serbest seçimlerin varlığı AB ile ilişkilerin ön koşulu olarak tanımlanmıştır. Toplu yaklaşımdan ziyade, ülke bazlı politika yaklaşımı benimsenmiş, teşviklere vurgu yapılmıştır. Bu çerçevede, Birliğin sağlayacağı mali, teknik ve diplomatik destek şartlılık ilkesiyle demokratik reform sürecine bağlanmıştır (European Commission, 2011a) . Bu yaklaşıma göre daha fazla siyasi reform yapan ülke daha fazla teşvik alır sonucu çıkmaktadır.

Bölgeye ilişkin diğer belge, *Değişen Bölgeye Yeni Yanıt (A New Response to a Changing Neighbourhood)* başlığıyla 25 Mayıs 2011 tarihinde yayınlanmıştır. Bu, Avrupa Komşuluk Politikasının siyasi değişimler ışığında gözden geçirildiği bir doküman niteliği taşımaktadır. Belgenin en önemli ayağını mali yardımlar oluşturmaktadır. Bu çerçevede, reformların üç

alandaki ödüllendirilmesi; para (money), hareketlilik (mobility) ve piyasaya erişim (market access) öngörülmektedir. SPRING (Support for Partnership, Reforms and Inclusive Growth) programı bölgeye 2011-12 yılları için 350 milyon Euro tahsis etmiştir. SANAD- girişimciliği destekleyen projelere finansman sağlanması- 2011 yılında 20 milyon Euro ile faaliyete başlamıştır. AB, Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları Enstrümanı ile Tunus, Mısır ve Libya'ya olan demokrasi yardımlarını iki katına çıkarmıştır (European Commission, 2011b) . AB Arap isyanları sonrası Avrupa Komşuluk Politikasında revizyona gitmiştir. Birliğin bu süreçte oluşan Güney Akdeniz'e yönelik politikası incelendiğinde, bölge ülkelerini bir bütün olarak ele almaktan ziyade, farklı araçlar kullanarak her hedef ülkeye ilişkin tekil bir yaklaşım benimseme eğiliminin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bunun arkasında yatan temel neden her ülkenin iç siyasi koşullarının birbirinden farklılık göstermesidir (Dandashly, 2015: 38). Daha önceki dönemlerden farklı olarak siyasi konulara daha fazla vurgu yapılmış, ekonomik yardımlar demokratik gelişmeler bağlanmış ve mali yardımlar arttırılmıştır. Bu değişimlerle birlikte AB'nin Güney Akdeniz'e yönelik politikasında önceliği ekonomik konulara verdiği ve bölgede demokratikleşme, insan hakları ve reformları ön planda tutmadığına ilişkin eleştiriler giderilmeye çalışılmış, ekonomik yardım ve demokratikleşme arasında bir bağlantı kurulmuştur. Buna ek olarak, Komşuluk Politikasında hep pozitif koşulluluğa vurgu yapan AB, ilk defa negatif koşulluluğun uygulanma şartlarını ortaya koymuştur. Buna göre komşu ülkenin; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı prensiplerini çiğnemesi durumunda, AB'nin desteğinin durdurulması ve tamamen sona erdirmesini de içerebilecek gerekli önlemleri alabileceği ifade edilmiştir (European Commission, 2011a)

Bu çerçevede, Arap Baharı olarak anılan süreçle birlikte siyasi dönüşümün yaşandığı Tunus, Mısır ve Libya'ya savaşın halen devam ettiği Suriye'de AB'nin politikalarına odaklanılacaktır.

Tunus

AB üyesi ülkeler, Tunus'u Kuzey Afrika'da en göze çarpan siyasi ve ekonomik reformlara imza atan ülkesi olarak görmekte ve bunu takdirle karşılamaktadırlar. Gerçekten de Tunus, diğer Güney Akdeniz ülkelerine kıyaslandığında, bu dönüşüm sürecinin en başarılı örneği olarak ön plana çıkmaktadır. Tunus, 2010 sonu itibarıyla yaşanan dönüşüm sürecinden bu yana adil seçimler gerçekleştirmiş, yeni bir anayasa yazımını sağlamış ve toplumsal uzlaşmayı esas almıştır. İç siyasete ilişkin göreceli stabil ortam ve siyasi uzlaşma zemini, AB'nin demokrasi enstrümanlarını Tunus'ta uygulamasını kolaylaştırmıştır. AB, her ne kadar

1989'dan 2010 yılı sonuna kadar Tunus'ta iktidarda olan Bin Ali rejimini desteklemiş olsa da, Tunus'ta pozitif bir imaja ve meşru aktör pozisyonuna sahiptir(Dandashly, 2015: 42).

Tunus'ta Bin Ali rejimi döneminde de, ülkenin AB ile ekonomik ve ticari ilişkileri büyük bir önem taşımaktadır. Tunus, AB ile 1995 yılında Ortaklık Anlaşması'nı imzalayan ilk Akdeniz ülkesi olmuştur. Tunus'taki demokrasi, sosyal adalet ve özgürlük doğrultusundaki dönüşümü desteklemek adına 2011-2013 yılları arasında, AB, Tunus'a yönelik mali yardımlarını, ülkedeki demokrasi ve insan hakları alanında yaşanan dönüşümü takdir ederek neredeyse iki katına çıkarmıştır (Burke, 2013:8). 2011-2016 yılları arasındaki hibe miktarı 1,2 milyar Euro, makro finansal yardım 800 milyon Euro ve Avrupa Yatırım Bankası'nın sağladığı krediler 1,5 milyar Euro'yu bulmaktadır. Daha önceki yardımlardan farklı olarak, bu paketlerde daha fazla sosyo-ekonomik problemlere işaret edilmiştir, bunun arkasında yatan neden şüphesiz ki AB'nin algıladığı giderek artan illegal göç tehdididir. Tunus'a yönelik yardım ve yatırımların en büyük itici gücü ve AB ile entegrasyonun en önemli ayağı olan Derin ve Geniş Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması'na (anlaşmanın tarafları AB, Mısır, Ürdün, Fas ve Tunus) yönelik müzakerelere 2015 Ekim ayında başlanmıştır (European Commission Factsheet, 2017). AB, Tunus'un en önemli ticaret ortağıdır (ihracatının %75'i, toplam ticaretinin %63'ü AB ile). 2015 yılında AB- Tunus arasındaki toplam ticaret 20 milyar Euro olarak kaydedilmiştir (European Commission Factsheet, 2017).

Mali yardımlara ek olarak, 2012 yılında AB, Tunus'a yönelik "İmtiyazlı Ortaklık" çerçevesini oluşturmuş, bu mekanizma ile siyasi diyalogun güçlendirilmesi amaçlanmıştır. AB-Tunus siyasi diyalogu, Tunus'taki devrim sonrasında karşılıklı ziyaretler, Ortaklık Anlaşması alt komiteleri, sektörel anlaşmalar, AB-Tunus Ortak Parlamento Komitesi ile arttırılmıştır. AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini Tunus'a ziyaretlerde bulunmuş, 2017 yılı Mayıs ayının ilk haftası "Tunus Haftası" olarak belirlenmiş ve AB-Tunus temsilcileri Avrupa Parlamentosunda biraraya gelmiştir.

Tunus'taki demokratik süreci desteklemek adına, AB, devrim sonrası gerçekleştirilen seçimlere (2011, 2014) gözlemci komitesi göndermiştir. Gözlemciler, seçimlerin adil ve şeffaf olduklarını vurgulamışlardır (EU Election Observation Mission to Tunisia 2011, 2014) . AB, Tunus'ta demokratik sürecin ve siyasi uzlaşmanın son derece önemli bir unsuru olan sivil toplum kuruluşları ile yakın temas içerisinde. AB'deki sivil toplum kuruluşları, Tunus'taki muadilleri ile bir araya gelmekte, çeşitli eğitimler vermektedir. AB kurumları, Tunus hükümeti ve Tunus sivil toplum kuruluşları arasında üçlü bir mekanizma oluşturulmuştur (European Commission Factsheet, 2017).

Güvenlik konusu, AB-Tunus ilişkilerinin yapı taşlarından birisini oluşturmaktadır. Devrim sonrası süreçte, Tunus'tan Avrupa'ya geçmek isteyen illegal göçmenler ve sığınmacıların sayısında artış yaşanmıştır. Bu durum, AB'yi çeşitli önlemler almaya zorlamıştır (European Commission, 2011c). Bu çerçevede, AB, Güney Akdeniz ülkeleri ile *Göç, Hareketlilik ve Güvenlik için Diyalog* mekanizmasını devreye sokmuştur. 3 Mart 2014 tarihinde, AB ve Tunus göç maksadıyla *Hareketlilik Ortaklığı* oluşturmuşlardır. AB, 2015 yılında Tunus'un Bardo ve Sousse bölgelerinde gerçekleşen terör saldırılarından ve 30 İngiliz vatandaşının hayatını kaybetmesinin ardından, Tunus'ta güvenliği sağlamak adına ek yardımlar sağlamıştır. Güvenlik sektörünün reformu ve modernizasyonu için 23 milyon Euro'luk bir güvenlik yardım paketi sunulmuştur (European Commission Factsheet, 2017).

Mısır

Mısır'da Mübarek rejimin devrilmesinin ardından, AB yetkilileri, ülkenin 60 yıldır devam eden askeri yönetimden sivil bir yönetime geçişini son derece olumlu karşıladıklarını ifade etmiştir. AB, Mübarek döneminde, Mısır'la olan ilişkilerinde demokratik enstrümanları minimum düzeyde kullanmıştır. Pozitif koşulluluk ilkesinin, Mübarek döneminde herhangi bir geçerliliği olmamıştır. Devrim sonrası süreçte, Mısır'daki siyasal dönüşümü desteklemek ve sosyal problemleri aşmak adına 20 milyon Euro'luk bir yardım teklifi sunmuştur (European Commission, 2011c). Ancak, 2011 ayaklanması sonrası, Mısırlı yetkililerin AB'ye yönelik tepkileri, Tunus'unkinden oldukça farklı olmuştur. Devrim sonrası süreçte ne Kahire'deki askeri yöneticiler ne de Müslüman Kardeşler, dış aktörlerin Mısır'ın dönüşüm sürecinde rol oynamasını istememişlerdir. Bu çerçevede, AB'nin, Mısır parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde gözlemci olarak yer alması teklifi de kabul görmemiştir. Bu süreçte ekonomik müzakereler de askıya alınmıştır (Burke, 2013: 9).

Mısır'da yapılan seçimlerle Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesi ve Muhammed Mursi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından her ne kadar, Mursi dış aktörlere ilişkin şüpheli bir yaklaşıma sahip olsa da, AB, 2012-2013 yıllarında Mısır'a yönelik 449 milyon Euro yardım sağlamıştır (Burke, 2013: 9). Bu süreçte, AB, Mısır'da devam eden insan hakları ihlallerini, sivil toplum örgütlerine yönelik baskıları, ifade özgürlüğü konusundaki kısıtlamaları, medya müdahalelerini, polis güçlerinin şiddet kullanımını, inanç özgürlüğü konusundaki eksikleri, kadın haklarının yetersizliğini eleştirse de, Mısır'ın değişim sürecinde önemli aşamalar kaydettiğini her fırsatta dile getirmiştir. Mısır'da olağanüstü halin kalkması, seçimlerin yapılması ve askeri bir düzenden sivil bir yönetime yumuşak bir geçişin sağlanması konusu takdir edilmiştir (Isaac, 2013). Bu durumun, AB'nin Güney Akdeniz politikasında yaşadığı

geleneksel güvenlik-demokrasi ikileminin bir uzantısı olduğu değerlendirilmektedir. Mısır'da oluşabilecek istikrarsız ortamın sonucunda yeni güvenlik tehditleri ile karşı karşıya gelebilecek AB, bunu engellemek ve ülkede istikrara katkıda bulunmak adına Mursi ile iyi ilişkiler geliştirme yoluna gitmiştir.

Mursi'nin Eylül 2012'deki Brüksel ziyareti esnasında önemli kararlar alınmış, aynı yılın Ekim ayında Kahire'de gerçekleştirilen AB-Mısır İş Gücü toplantısında, Mısır'a önemli yardım paketleri sunulmuştur. Avrupa Komisyonu, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası ve Avrupa Yatırım Bankası, Mısır'a 5 milyar Euro potansiyel yardım sağlayacağını açıklamıştır. (European Commission, 2013) Ancak, bazı üye ülkelerin diplomatlarına göre, Mısır'ın yeni anayasasının açıklanmasından birkaç hafta önce yapılan bu toplantının ve açıklanan yardımların zamanlaması son derece yanlış olmuştur. Bu anlayışa göre reformlar henüz olgunlaşmamışken, teşviklerin sağlanması zamansızdır. Nitekim toplantıdan bir kaç gün sonra, Mursi, parlamentonun askıya alınmasını da içeren birçok anti-demokratik uygulamaya imza atmıştır (Burke, 2013:9). Buna karşılık Avrupa Parlamentosu, Mart 2013'te aldığı bağlayıcı olmayan kararda, insan hakları, demokratikleşme ve hukukun üstünlüğü konularında önemli adımlar atılmazsa, Mısır'a yönelik yardımları keseceğini açıklamıştır (European Parliament, 2013). Bu çerçevede yaptırımların koşulluk şartına bağlı olduğu vurgulanmıştır.

Mısır'da 2013 Temmuz ayında gerçekleşen askeri darbe seçimlerle iktidara gelen Mursi iktidarını baskı yoluyla sona erdirmiş ve ülkede tekrar askeri bir yönetimin kurulmasının yolunu açmıştır. Darbenin hemen sonrasında, 17 Temmuz 2013 tarihinde Catherine Ashton, Kahire ziyareti esnasında, geçici yönetimin Cumhurbaşkanı Adli Mansur'a demokratik sürece en kısa sürede dönülmesi ve eski cumhurbaşkanı Mursi ve diğer siyasi tutukluların salıverilmesi konusunda uyarılarda bulunmuştur (Burke, 2013:9). Şiddetin devam etmesi üzerine, 21 Ağustos 2013 tarihinde, AB, Mısır'a yönelik silah satışını sınırlama kararı almıştır. Askeri darbe ile birlikte, AB, Mısır'daki gücünü yitirmiş ve kullandığı "yumuşak güç" araçları etkisiz kalmıştır. Askeri yönetim sonrası dönemde, Mısır'da ABD ve Körfez ülkeleri etkinliğini arttırmaya başlamıştır.

AB, Mısır'da askeri darbenin lideri eski Savunma Bakanı Abdulfettah el-Sisi'nin 2014 Mayıs ayında yapılan seçimlerde, oyların %96,4'ünü alarak Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından seçimleri demokrasi adına önemli bir adım olarak nitelendirerek, Sisi'yi tebrik etmiştir (Gardner, 2014). Bu açıklama, son derece önemli tartışmalara sahne olmuş, AB gibi demokrasi ve insan haklarını ön planda tuttuğunu iddia eden bir kurumun nasıl olup da darbecilerin yanında yer alabildiği şeklinde yorumlara yol açmıştır. Devam eden süreçte de,

AB her ne kadar Mısır'da insan hakları, demokrasi, ifade özgürlüğü ve siyasi uzlaşma konusundaki eksikleri basın açıklamalarında dile getirirse de, Mısır'daki mevcut yönetim ile yapıcı ilişkiler içerisindedir. 7 yıl aradan sonra, 25 Temmuz 2017 tarihinde AB-Mısır Ortaklık Konseyi toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantıda AB Yüksek Temsilcisi Mogherini, Mısır'ın AB için kilit bir ortak olduğunu vurgulamış ve sürdürülebilir istikrar ve kalkınmasının sadece Mısır için değil tüm bölge, AB ve üye ülkeleri için son derece önemli olduğunu vurgulamıştır (Mogherini, 2017). AB, 2017-2020 yılları arasını kapsayan dönemde, Mısır'la finansal ve teknik işbirliği için bir çerçeve oluşturmuştur (The European Union Delegation to Egypt, 2017).

Libya

Muammer Kaddafi'nin 1969'da iktidarı bir darbe ile ele geçirmesiyle birlikte, Libya Batı ile ilişkilerinde büyük problemler yaşamaya başlamıştır. Bunun arkasında yatan nedenlerin başında Kaddafi yönetiminin İtalyanları göçe zorlaması, İngiliz petrol şirketi BP'yi millileştirmesi, kitle imha silahı çalışmaları ve terör gruplarına yönelik destek yatmaktadır (Soruş, 2014). Libya'nın 2003 yılında nükleer çalışmalarından vazgeçtiğini açıklaması ve Batı dünyasına yönelik olarak verdiği olumlu mesajlar neticesinde, Avrupa ülkeleri ile ilişkileri normalleşmeye başlamıştır. Ancak, Libya'da 18 Şubat 2011'de başlayan halk isyanları karşısında AB'nin rejim-karşıtı bir tavır alması ilişkileri sekteye uğratmıştır.

Tunus ve Mısır'da siyasi iktidarların sona ermesi halk hareketlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkarken, Libya'daki dönüşüm uluslararası müdahale ile gerçekleşmiştir. Uluslararası müdahale konusunda bazı AB ülkeleri son derece aktif bir tutum izlemiştir. AB Konseyi'nin 11 Mart 2011 tarihli toplantısında, İngiltere ve Fransa, Libya'ya yönelik uçuşa yasak bölgelerin ilan edilmesini savunurken, Almanya bu konuda karşıt bir tavır sergilemiş ve üye ülkeler arasındaki görüş ayrılıkları OGSP kapsamında askeri müdahale kararı alınmasını engellemiştir (The Guardian, 2011). 17 Mart 2011 tarihinde, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde alınan 1973 sayılı kararla, Libya'daki sivilleri korumak amacıyla askeri müdahale başlatılmasına karar verilmiştir. Güvenlik Konseyi oylamasında, Fransa, İngiltere ve ABD öncü rol oynarken, Almanya çekimser oy kullanmıştır. Fransa, İngiltere ve ABD tarafından başlatılan operasyon, 24 Mart 2011 tarihinde NATO'ya devredilmiştir. NATO'nun kava hareketine, Fransa ve İngiltere'ye ek olarak AB üyesi İtalya, Belçika, ve Danimarka da eşlik etmiş, Almanya tarafsız kalmıştır (Özgen, 2016:166).

Libya'daki isyanların başlamasının hemen akabinde, Kaddafi rejimi henüz devrilmeden önce, AB, Libya'da bir delegasyon açmış ve bayrağını dalgalandırmıştır. Bu durum, AB'nin

Libya’da etkin bir rol oynama isteğini ortaya koymaktadır. Avrupa Komisyonu, isyanların hemen sonrasında, Libya’ya yönelik 30 milyon Euro insani yardım sağlamıştır (European Commission, 2011a). Buna ek olarak, 2011-13 yılları arasında, kamu yönetimi, ekonomik kalkınma, göç, eğitim ve sivil toplumun desteklenmesi gibi konularda 100 milyon Euro’dan fazla yardım sunulmuştur (Burke, 2013: 10). Ancak, Libya’da istikrarın sağlanamaması ve ülkenin geçmişe oranla daha da bölünmüşlüğünden dolayı güvenlik-dışı konulara odaklanılmaktadır. Bu çerçevede, AB de, Libya konusunda güvenlik konusuna yoğunlaşmaktadır. AB, kendi sınırlarında “başarısız devlet” tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Sadece 2016 yılında, sayıları 100.000’i aşan Libya’lı mülteci İtalya’ya geçmiştir (Sputniknews, 20.10.2017). Göçmenlerle mücadele noktasında, AB’nin Libya ile imzaladığı göçmen anlaşması büyük tartışmalara sahne olmaktadır. Anlaşma çerçevesinde, AB’nin Libya makamlarının, göçmenlerin yolunu kesip, yeniden gözaltına almasına yardımcı olma politikası başta BM olmak üzere pek çok kuruluş tarafından eleştirilmekte ve gayri insani olduğu ifade edilmektedir (BBC, 15.11.2017). AB’nin Libya’ya yönelik politikasında istikrarsızlık ve buna bağlı göç tehlikesinden ötürü güvenlik ön plana çıkmaktadır. 2013 yılı sonunda oluşturulan Avrupa Birliği Sınır Yardımı Misyonu (EUBAM) sınır güvenliğinin sağlanması ve yasadışı kaçakçılığın önlenmesi konusundaki faaliyetlerine devam etmektedir. Avrupa Konseyi, Libya’da insani yardımı desteklemek adına AB askeri bir operasyonu EUFOR Libya’yı devreye sokmuştur. Ancak operasyon bir sonuca ulaşmadan, BM’nin itirazları neticesinde sona erdirilmiştir. Bu durumda, Fransa ve İngiltere’nin Libya’daki bazı isyancı grupları desteklemesinin rolü olmuştur. NATO operasyonları sonrasında da üye ülkelerin Libya konusundaki yaklaşımlarında farklılıklar ortaya çıkmış, Libya’da ortaya çıkan farklı güç gruplarını desteklemişlerdir. Bu durum, bir kez daha üye ülkelerin ulusal reflekslerle harekete ettiklerini ve ortak Avrupa ruhundan uzak olduklarını ortaya koymuştur (Behr, 2012: 81).

AB, Libya’nın bir numaralı ticaret ortağı ve en önemli bağışçısı konumundadır. AB’nin bağışları güvenliğinin tesisi ve insani yardım konularına odaklanmaktadır. Libya ise her ne kadar siyasi istikrarsızlık nedeniyle sekteye uğramış olsa da, AB’nin en önemli petrol tedarikçilerinden birisidir. Bu ticaretin devamlılığı da, AB açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Kaddafi rejiminin devrilmesinden bu yana, Libya’da halen istikrar sağlanamamıştır. Ülke, iç çatışmalar, güvenlik problemleri ve artan suç oranları ile karşı karşıya kalmış durumdadır. Ülke müdahalenin gerçekleştiği 6 yıl içinde çeşitli silahlı grupların kontrolü altında tuttuğu

bölgelere ayrılmıştır. Birbirleriyle çatışan iki ana siyasi güç (Trablus'daki BM tarafından desteklenen Ulusal Birlik Hükümeti ve Tobruk merkezli General Hafter başkanlığındaki Libya Ulusal Ordusu) bugüne kadar bir hükümet kurmayı başaramamıştır.

Güvenlik ve yardım konularında Libya'da aktif bir rol izleyen AB, ülkedeki siyasi sürecin dışında kalmaktadır. AB, resmi olarak, BM'nin Libya'nın meşru temsilcisi olarak tanıdığı Trablus merkezli Fayiz es-Sarac hükümetini desteklemektedir. AB, bütünleşik bir Libya tezini savunmakta, ülkede süregelen iki başlı yönetimi eleştirmektedir. Bu durum herhangi bir siyasi uzlaşmanın ve ülkede istikrarın tesis edilmesinin önündeki en büyük engel olarak ortaya çıkmaktadır. Sarac hükümetinin siyasi istikrarı sağlama konusunda henüz bir başarı sağlayamamış olması eleştirilere neden olmakta ve göçmenler konusunda en büyük sıkıntıyı yaşayan İtalya, Rusya tarafından desteklenen Hafter yönetimine yeşil ışık yakmaktadır. Daha güçlü bir lider portresi çizen General Hafter'in, Libya'da istikrarı sağlama noktasında başarılı olacağı inanılmaktadır (İbrahim, 2017) . AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini, AB'nin Başbakan Sarac ve General Hafter arasında diyalogu sağlamak istediğini ve Libya'daki tüm aktörlerin bir araya gelerek, ülkenin bütünleşmesinin yollarını aramalarının gerektiğini vurgulamıştır (Varvelli, 2017).

İngiltere ve Fransa'nın tüm ısrarlarına rağmen, Libya operasyonu AB tarafından yürütülmüştür. Bu durum, AB'nin 2007 yılında imzalanan Lizbon Anlaşması ile çerçevesini düzenlediği OGSP'ndeki eksikliklere ışık tutmuştur. Almanya'nın Güvenlik Konseyi'nde çekimser oy kullanması, bunun yanında Polonya ve Estonya'nın müdahaleye karşı çıkması, AB'nin OGSP'nda halen tek seslilikten son derece uzak olduğunu ortaya koymaktadır (Louati, 2011). Bu durum, AB'nin askeri oyunun dışında kalmasına yol açmış, NATO'nun Libya'da başat bir askeri aktör olarak konumlanmasını sağlamıştır. Libya Krizi, OGSP konusunda yapılan düzenlemelerin istenilen sonuçları verme konusunda yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu durum kimileri tarafından OGSP'nın Libya'da "öldüğüne" dair yorumlara neden olmuştur. (Atlantic Council, 2011). OGSP alanında yaşanan sıkıntılar, Avrupa Komşuluk Politikası'nı da olumsuz yönde etkilemekte, AB'nin komşu ülkelerdeki politikalarında sınırlılıklar yaratmaktadır. OGSP hedefine ulaşmayı başaramayan AB'de, ortak bir duruştan yanısıra, üye ülkelerin bireysel çıkarları ön plana çıkmaktadır. Libya örneğinde İngiltere ve Fransa, jeopolitik, askeri ve güvenlik gerekçeleriyle, OGSP çerçevesinde askeri güç kullanılmasından yana tavır koyarken, Almanya'nın uluslararası müdahaleler konusundaki çekimser tavrı ve Libya'ya yönelik ekonomik çıkarları müdahaleye karşıtı duruşunu şekillendirmiştir. AB'nin başat aktörlerinin takındığı bu iki farklı tavır, Birlik

üyeleri ülkelerin de Libya Krizi konusunda ikiye bölünmesine ve AB içerisinde kutuplaşmanın ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Suriye

Suriye ve AB arasındaki ilişkiler, 1977 yılında imzalanan işbirliği anlaşmasına dayanmaktadır. Bu anlaşma sonrasında AB üyesi ülkeler, Suriye'nin en önemli ticaret ortakları olmuştur. Suriye, 1995 yılında ortaya konan Barcelona Süreci'nin de bir parçası olmuş, ancak sürece dahil olan ülkelerle imzalanan Euro-Med ortaklık anlaşması, siyasi gerekçeler nedeniyle Suriye ile imzalanmamıştır. Suriye, 2003 yılında Avrupa Komşuluk Politikası'na dahil edilmiştir. Ortaklık Anlaşması'nın tamamlanmasına ilişkin adımlar 2004 yılında tekrar atılsa da sonuçlandırılmamıştır. Bunun arkasında; Lübnan krizi, 2006 İsrail-Hizbullah Savaşı, Suriye'nin Lübnan'dan askeri varlığını çekmesi yönündeki talepler, Suriye'nin Kitle İmha Silahı geliştirdiğine dair iddialar ve insan hakları ihlalleri yatmaktadır (Hinnebusch, 2005:9). 2005 yılında Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin bir suikast sonucunda öldürülmesi ve suikastin arkasında Suriye'nin olduğuna dair iddialar karşısında, AB, Suriye'ye yönelik daha sert bir tutum almış, ABD çizgisine yaklaşarak, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'nde, Suriye'nin Lübnan'daki askeri gücünü çekmesine ilişkin karar desteklemiştir. Suriye, Lübnan'dan askerlerini çekse de, Hizbullah'la bağlantısını sürdürdüğü yönündeki iddialardan hareketle uluslararası baskı altında tutulmaya devam etmiştir. 2008 yılında, dönemin Fransa Cumhurbaşkanı tarafından Akdeniz Birliği konferansına davet edilen Suriye ve AB arasında Ortaklık Anlaşması'nın tekrar gündeme gelmesine ilişkin olumlu bir hava oluşsa da kesin bir tarih ortaya konamamıştır (Dorstal ve Zorob, 2009:18).

Suriye'de Mart 2011'de başlayan isyanlar ve rejimin bunu şiddet ve baskı yoluyla bastırması karşısında AB, Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde ilişkilerini sürdürdüğü Suriye hükümeti ile ilişkilerini durdurmuş ve buna paralel olarak çeşitli kısıtlayıcı önlemler almıştır. AB, Suriye'ye yönelik ekonomik yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Zaman içerisinde yaptırımların içeriği genişletilmiş ve Suriye rejiminin ve rejim destekçilerinin mal varlıklarının dondurulması ve seyahat yasağı, silah ambargosu ve petrol ithalatının durdurulmasını da içeren yaptırımlar uygulanmıştır (European External Action Service, 2017).

AB, isyanların başladığı günden bu yana, Esad rejiminin sona ermesi yönünde çağrılarda bulunmakta ve muhalif hareketleri desteklemektedir. Bu anlayışla beraber, Suriye Ulusal Konseyi, Suriye muhalefetine meşru temsilcisi olarak tanınmıştır. Bu tanınma ile birlikte

Birlik içerisinde Konseyin askeri kanadı olarak hareket eden Özgür Suriye Ordusu'nun silahlandırılmasını savunan ülkeler olmuştur. Suriye'ye yönelik olarak alınan yaptırım kararları, Suriye muhalefetinin silahlandırılmasını engellemiş, buna karşılık olarak başta Fransa ve İngiltere olmak üzere bir grup üye devlet, silah ambargosunun kaldırılmasını ve muhalefetin silahlandırılmasını savunmuştur. Çek Cumhuriyeti, Hollanda ve İsveç bu tasarıya karşı çıksa da, 2013 Mayıs sonu itibariyle silah ambargosu kaldırılmıştır (Burke, 2013: 13) .

Suriye konusunda diplomatik girişimlerin bir parçası olan AB, krizin askeri müdahale olmadan çözülmesi yönünde tavır almaktadır. Bu kapsamda, AB, BM'nin Suriye konusunda aldığı kararları desteklemekte, AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Temsilcisi, Cenevre'de Suriye'nin geleceğine ilişkin olarak düzenlenen konferanslara katılmaktadır. Ancak, dış güçlerin Suriye krizine müdahalesi ile birlikte uluslararası bir soruna dönüşen Suriye'de, AB daha geri planda kalan bir oyuncu görünümü sergilemektedir. Suriye'de mücadele, Soğuk Savaş dönemine dayanan çıkarlarını korumaya, Esad rejimi ile ilişkilerini muhafaza etmeye ve küresel güç kimliğini yeniden kazanmaya çalışan Rusya ve Suriye'de etkinlik alanını genişletip, Batı-karşıtı bir rejim oluşmasını engellemeye çalışan ABD ve onların bölgesel müttefikleri arasında yaşanmaktadır. Bu denkleme, AB'nin siyasi olarak etkinliği zayıf kalmaktadır.

Siyasi olarak yeterince etkinlik gösteremeyen AB'nin Suriye'ye ilişkin en büyük tehdit algılaması başta İŞİD olmak üzere radikal İslamcı grupların etkinliğini arttırması ve iç savaş ortamının yarattığı göçmen sorunudur. İŞİD'in, Suriye'de güç kazanmasının Avrupa açısından da yansımaları olmuş, terör örgütü çeşitli Avrupa şehirlerinde terörist saldırılar düzenlemiştir. İŞİD'le mücadele neticesinde terör örgütünün gücünü kaybetmesiyle birlikte bu sefer de Irak ve Suriye'den kaçan cihatçıların Avrupa'ya gelmesi endişesi baş göstermiştir (Irish Times, 17.07.2017).

AB, Suriye krizini dünyanın 2. Dünya Savaşı'ndan sonra karşı karşıya kaldığı en ağır insani felaket olarak tanımlamaktadır. Savaşın başından bu yana, AB ve üye ülkeler toplamda 9.5 milyar Euro'nun üzerinde insani ve kalkınma yardımı sağlayarak, krizin en büyük bağışçısı olmuştur (European External Action Service, 2017). AB, Suriye'deki iç savaş ortamının yarattığı göçmen sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Avrupa Komisyonu tarafından 2017 yılında yayınlanan bir rapora göre, Avrupa ülkelerine 2015 ve 2016 yıllarında 1 milyonun üzerinde göçmen gelmiştir (European Commission, 2017). Bu durumu kendi iç güvenliğine bir tehdit olarak tanımlayan AB, mültecilerin komşu ülkelerdeki mülteci kamplarında barındırılması görüşünü savunmakta ve Suriye'ye komşu ülkelere yardım sağlamaktadır. Bu

çerçeve, AB, mülteci kamplarının bulunduğu Türkiye, Ürdün ve Lübnan'a mali ve insani yardım sağlamaktadır. Buna ek olarak, AB, Türkiye ile Avrupa'ya mülteci akınının durdurulmasını öngören bir anlaşma imzalamış, anlaşmada, Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşan göçmenlerin, Türkiye'ye geri gönderilmesi, buna karşılık olarak, AB'nin Suriyeliler için Türkiye'ye verdiği 3 milyar Euro'luk mali yardımın iki katına çıkarılması öngörülmüştür (Hürriyet, 18.03.2016).

Sonuç

Güney Akdeniz, AB için küresel bir aktör olma iddiasıyla hareket etmeye başladığı 1970'lerden bu yana coğrafi yakınlık, ekonomik çıkarlar ve güvenlik endişeleri nedeniyle önemli olmuştur. Bu anlayışa paralel olarak, bölge ülkeleri ile işbirliği mekanizmaları oluşturulmuş, çeşitli ekonomik anlaşmalar imzalanmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve çok-boyutlu dış politika söyleminin güç kazanmasıyla, 1995 yılında AB, Güney Akdeniz ülkeleriyle olan ilişkilerine Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile kurumsal bir kimlik kazandırmıştır. Bu ortaklıkla, işbirliğinin sadece ekonomiyle kısıtlı kalmaması, kültürel ve siyasi alanlarda da ortaklık kurulması ve bölgenin bu yollarla demokratikleşmesi öngörülmüştür. Ancak, Güney Akdeniz'de ekonomik liberalleşmenin siyasi liberalleşmenin önünü açacağı yönündeki varsayım gerçekleşmemiş, AB'nin, bölge ile olan ilişkilerinin belirleyici etmenleri ekonomik çıkarlar ve güvenlik konuları olmuştur.

2010 yılının sonunda Tunus ile başlayan ve diğer Arap ülkelerini de içine alan hükümet karşıtı ayaklanmalar karşısında AB yetkilileri bir süre sessiz kalsa da, daha sonraki dönemde, Tunus ve Mısır'daki demokratik halk hareketleri desteklenmiş, Libya'da Kaddafi rejiminin karşısında bir pozisyon alınmış ve Suriye'de isyanların başlamasından bu yana Esad rejiminin sona ermesi gerektiğine dair yaklaşımını korumuştur. Bu çerçevede AB yetkilileri, Güney Akdeniz'e yönelik bakışlarını yeniden değerlendirilmiş ve AB'nin istikrarı demokratikleşmenin önüne koyan yaklaşımına yönelik olarak bir öz eleştiride bulunmuş ve yeni kurumsal girişimler başlatmıştır. Arap Baharı sonrası yayınlanan belgeler ve AB yetkililerin açıklamaları incelendiğinde, önceki dönemlerden farklı olarak mali yardımların demokratik süreçleri doğrudan etkileyecek yargı reformu, anayasa, yolsuzluk, insan hakları, sosyal medya, siyasi katılım ve seçimler gibi alanlara tahsis edildiği görülmektedir. Dokümanların eskiye oranla çok daha detaylı ve demokrasi vurgusunun çok daha fazla olduğu değerlendirilmektedir.

AB, Arap Baharı sonrası Avrupa Komşuluk Politikasında yaptığı değişikliklerle birlikte her ülkenin koşullarının farklı olduğu ilkesinden yola çıkarak zaten prensipte uygulamakta olduğu

“farklılaşma” ilkesine daha fazla vurgu yapmıştır. Ancak bu durum, AB’nin bölgedeki farklı uygulamaları, teşvik etmeye çalıştığı değerlerin ve prensiplerin temelini zayıflatarak çifte standarda yol açmaktadır. Koşulluluk evrensel değerlere dayanırken, uygulamaların bireysel ölçekte ele alınması tutarsızlıkla sonuçlanmakta ve Avrupa Komşuluk Politikasını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumda, AB “daha fazla reform yapan daha fazla yardım alır” anlayışıyla hareket etmekte ve demokrasi konusunda itici bir güç olmaktan ziyade “koşulluluk” ilkesini liberal bir anlayışa bağlamakta, komşu ülkeden reform talebi geldiği oranda yardım sunmaktadır. Buna ek olarak ülkelerin reform düzeylerini değerlendirmek ve bunu teşvikle ödüllendirmek Yüksek Temsilcilik veya Komisyona değil üye ülkelerin kararına bırakılmıştır. Bu durum objektiflik ilkesini zedelemekte, Birlik üyesi ülkelerin komşu ülkelerle bireysel ilişkilerinin ön plana çıkmasına yol açmaktadır. Bu çerçevede, değişimin en belirgin bir şekilde yaşandığı Tunus, AB’den en büyük yardımı almaktadır. AB, Mübarek döneminde Mısır’a şu andaki yönetime kıyasla demokratikleşme konusunda daha fazla baskı yapmıştır. Libya ve Cezayir gibi enerji ihraç eden ülkeler ise ticaret rakamları kendi lehlerine olduğu için, AB’nin sunduğu teşviklerle ilgilenmemekte ve bu çerçevede Birlik’le ilişkileri sınırlı düzeyde kalmaktadır (Balfour, 2012; 24).

Avrupa Komşuluk Politikası’nda yaşanan diğer bir değişiklik olan “negatif koşulluluk” ilkesinin uygulanması alanında da problemler yaşanmaktadır. AB, her ne kadar komşu ülkenin; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı prensiplerini çiğnemesi durumunda, AB’nin desteğinin durdurulması ve tamamen sona erdirmesini de içerebilecek gerekli önlemleri alabileceği ifade edilse de AB etkileşim ve diyalogdan yana tavır koymaktadır. Mısır’daki askeri darbe ve bu süreçte yaşanan demokrasi ve insan hakları ihlalleri karşısında negatif koşulluluk ilkesini devreye sokmamış, Mısır’daki askeri yönetimle yapıcı ilişkiler içerisinde olmuştur.

AB 2011 yılında Avrupa Komşuluk Politikası’ndaki revizyonla birlikte reformların para, hareketlilik ve piyasaya erişim alanlarında ödüllendirilmesini öngörmüştür. Ancak, AB’nin sağladığı para yardımı sınırlı düzeyde kalmakta, bu durum komşu ülkelerde diğer aktörlerin daha etkin roller kazanmasına neden olmaktadır. Bu güne kadar hareketlilik alanında son derece kısıtlı bir aşama kaydedilmiştir. Güney komşularına vize kolaylıkları sağlanması alanında her hangi bir ilerleme sağlanamamış tam tersine artan göç ve güvenlik tehditleri karşısında sınır güvenliği önlemleri arttırılmıştır. Piyasaya erişim vurgusu yapılsa da, AB, Arap ekonomilerinin rekabetçi olduğu tarım sektörü gibi alanlarda pazarını açma konusunda isteksiz davranmaktadır.

AB her ne kadar istikrar odaklı yaklaşımının yanlış olduğunu itiraf etse de tam anlamıyla bir paradigma değişikliği sağlayamamıştır. AB halen güvenlik, terörizm ve göç konularını birinci sıraya koymaktadır. Sığınmacılar üzerinden yürütülen tartışma, AB'nin ortaya koyduğu “normatif değerlerle” çelişmektedir. AB ve Güney Akdeniz ülkeleri arasındaki ilişkinin son derece asimetrik olduğu gözlemlenmektedir. Daha eşit bir ilişkiye ihtiyaç olduğu açıktır. Temel olarak, AB'nin güvenlik ve barışını temin etmek üzerine odaklanmaktadır. Arap Baharı sonrasında fon miktarları arttırılsa da bölgenin kalkınması için halen son derece yetersiz seviyelerdedir. AB ve Güney Akdeniz ülkeleri arasında bir üyelik perspektifi olmadığı için kapsayıcı bir dış politika yaklaşımı sağlamamaktadır. Talep odaklı bir yaklaşımın tercih edildiği bu ilişkide; “Bizimle ilişki kurmak isteyen bize gelir” şeklinde bir yaklaşım ön plana çıkmaktadır.

Arap Baharı süreci Avrupa Birliği ülkelerinin dağınıklığına, çıkar ve görüş farklılıklarına ve kurumsal çabalara rağmen ortak dış politikadan halen uzak olduklarına da ışık tutmuştur. Tunus'taki gelişmeler karşısında, AB'nin kurumsal açıklamaları rejim karşıtı gösterileri desteklemek yönünde olurken, Fransa, Zeynel Abidin bin Ali rejimini korumuştur. Libya'ya uluslararası müdahale konusunda da Birlik üyesi ülkeler arasında görüş ayrılıkları ve yaklaşım farklılıkları ortaya çıkmıştır. Suriye'de muhalefetin silahlandırılması üzerinden de bir tartışma yaşanmış, Birlik üyesi ülkeler bu konuda ikiye bölünmüştür. Üye ülkelerin tutumlarındaki farklılıklar ve buna bağlı olarak AB normlarının uygulanması konusunda yaşanan tutarsızlık, Avrupa Komşuluk Politikası'nın başarısız olmasına yol açmaktadır. Bu durum, AB'nin komşusu olan ülkelerle ortak değerler yaratarak bütünleşmeyi amaçlayan Avrupa Komşuluk Politikası'nın esas hedefinin, AB'nin güvenliğini sağlamak ve ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmek olduğuna dair yorumlara neden olmaktadır. Üye ülkeler arasında ortak Avrupa ruhunun oluşmaması, AB'nin güneye ilişkin Komşuluk Politikası'nda yeni bir rol edinmesinin önünde önemli bir engel oluşturmaktadır.

AB'nin bir dış politika aktörü olarak, ABD kadar etkinliği ve ekonomik gücü olmayabilir ancak, AB'nin bölgede, ABD'ye oranla daha “güvenilir” bir ülke olarak algılanması önemli bir avantaj sağlamaktadır. Ancak göçmenler konusunda izlediği sert tutum, AB'nin imajını her geçen gün zedelemektedir. Bu noktada, AB'nin, Güney Akdeniz'le olan ilişkisinde yumuşak güç araçlarını daha verimli kullanması gerekmektedir. AB'nin bölge ile olan ilişkisinde her şey “para” ya bağlanmaktadır. Perthes'in de ifade ettiği gibi para olumlu bir araçtır ancak bu ilişkide maddi konulara çok fazla vurgu yapılmamaktadır (Dempsey, 2013),

pazarlar her zaman genişletilebilir ancak bölgeler arasında esas önemli olan sosyal ve fiziksel hareketliliği seyahat, eğitim, kültürel değişim yoluyla artırarak iletişimi güçlendirmektedir.

Kaynakça

- Atlantic Council. (2011).” Diplomats Mourn Death of EU Defence Policy Over Libya”. *Atlantic Council*, 24 Mart 2011, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/diplomats-mourn-deathof-eu-defence-policy-over-libya> (16.04.2018)
- Balfour, R. (2012). “EU Conditionality after Arab Spring”, *European Institute of the Mediterranean*, June 2012.
- Barnutz, S. (2010), “The EU’s logic of security: Politics through institutionalised discourses”, *European Security*, 19(3), s. 377-394.
- BBC (2017) “BM: AB'nin Libya'yla göçmen anlaşması insanlık dışı”, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41990647>, (15.11.2017).
- Behr T. (2012) , “The European Union’s Mediterranean Policies after the Arab Spring: Can the Leopard Change its Spots” *Amsterdam Law Forum*, 4(2). s.76-88.
- Burke, E. (2013), “Running into the Sand: The EU’s Faltering Response to the Arab Revolutions”, *Centre for European Union*.
- Council of the European Union (1995), Barselona Declaration adopted at the Euro-Mediterranean Conference of 27-28 November 1995, http://www.eeas.europa.eu/euromed/docs/bd_en.pdf
- Dandashly, A. (2015), “The EU’S Response to Regime Change in the Wake of the Arab Revolt: Differential Implementation”, *Journal of European Integration*, 37:1, s. 37-56.
- Dempsey J. (2013), “Influencing Egypt With Soft Power”, *New York Times*, (02.09.2013).
- Dias, V.A. (2014), “A Critical Analysis of the EU’s Response to the Arab Spring and its Implications for EU Security”, *Human Security Perspectives*, 10(1),s. 26-61.
- Dorstal M.J. ve Anja Z. (2009). “Syria and the Mediterranean Partnership”, *St. Andrews Papers on Contemporary Syrian Studies*.
- EU Election Observation Mission to Tunisia 2011, EU Election Observation Mission to Tunisia 2014 https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/24404/eu-election-observation-mission-tunisia-2011_en, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/23929/eu-election-observation-mission-tunisia-2014_en
- EU Observer (2002). “Rise of 'Islamophobia' in EU after September 11”, <https://euobserver.com/justice/6376>
- European Commission Factsheet (2017), *Relations between the EU and Tunisia*, Brussels, 10.05.2017.
- European Commission (2003), *Wider Europe- Neighbourhood: A new Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*, Brussels.
- European Commission (2010). *Commission proposes better management of migration to the EU*. IP/11/532. 04.05.2010.
- European Commission (2011a), High Representative of the European Union for Foreign Affairs And Security Policy, *A Partnership For Democracy And Shared Prosperity With The Southern Mediterranean European*, Brussels,08.03.2011, Com(2011) 200 Final

- European Commission (2011b), High Representative of the European Union for Foreign Affairs And Security Policy, *A new response to a changing Neighbourhood*, Brussels, 25/05/2011, COM(2011) 303
- European Commission (2011c). *The EU's response to the Arab Spring*. MEMO/11/918. 16.12.2011.
- European Commission Report (2014), *EU Energy Markets in 2014*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, (05.11.2017)
- European Commission(2013). *EU-Egypt Relations*.MEMO/13/751. (21.08. 2013).
- European External Action Service (2017), *The EU and the Crisis in Syria*,(20.09.2017).
- European Parliament (2011), *Stefan Füle, Speech on the recent events in North Africa, Committee on Foreign Affairs (AFET)*, Brussels, 28 .02.2011.
- European Parliament (2013), *Resolution of 14 March 2013 on the situation in Egypt (2013/2542(RSP))*
- European Union (2011a), *Joint Statement by EU High Representative Catherine Ashton and Commissioner Stefan Füle on event in Tunisia*, 10 January 2011, A010/11.
- European Union (2011b), *Remarks by the EU High Representative Catherine Ashton at the Senior Officials' meeting on Egypt and Tunisia*, Brussels, 23.02.2011, A069/11.
- Eurostat, (2015), *Percentage of extra-EU imports of natural gas by country of origin*, (06.11.2017)
- Eurostat, (2017), *Energy production and imports*, (05.11.2017).
- Ferhavi F. (2013), "Ortadoğu ve Afrika'da Fransız Dış Politikası", *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, Analiz No:27.
- Gardner, A. (2014), "EU 'congratulates' el-Sisi", <https://www.politico.eu/article/eu-congratulates-el-sisi/>, (06.06.2014).
- Hürriyet (2016). "Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki 'göçmen' anlaşması onaylandı", <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/avrupa-birligi-ile-turkiye-arasindaki-gocmen-anlasmasi-onaylandi-40071635> . (15.02.2018).
- Hinnebusch, R. (2005) 'Defying the Hegemon: Syria and the Iraq War', Paper given at theconference of the European Consortium on Political Research conference, Budapest.
- Ibrahim, A. (2017) "Is the EU getting ready to back General Haftar in Libya?", *English Al Arabbiya*, <http://english.alarabiya.net/en/views/news/middle-east/2017/08/20/Is-the-EU-getting-ready-to-back-General-Haftar-in-Libya-.html> (20.08.2017)
- Isaac, S.K. (2013), "The EU's Democracy-Stability Dilemma Persists in Egypt", , <http://www.e-ir.info/2013/08/01/the-eus-democracy-stability-dilemma-persists-in-egypt/>
- Irish Times (2017), "Jihadist recruits continue to pose threat to Europe, finds EU report", <https://www.irishtimes.com/news/world/europe/jihadist-recruits-continue-to-pose-threat-to-europe-finds-eu-report-1.3189844> (15.02.2018).
- Jünemann, A (2004), "Security Building in the Mediterranean after September 11" in *Euro Mediterranean Relations after September 11*,Annette Jünemann (ed), London: Frank Cass
- Küçükkeleş M. (2013), "AB'nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı", *SETA Analiz*, Sayı 63.
- Louati, C. (2011), "Military intervention in Libya: where is ESDP?", *Nouvelle Europe*, 20 Mart 2011. <http://www.nouvelle-europe.eu/en/military-intervention-libya-where-esdp> (16.04.2018).
- Mikail B. (2011), "France and the Arab Spring: An Opportunistic Quest for influence", *FRIDE Working Paper*.

- Miller R. ve Mishrif A. (2005), “The Barcelona Process and Euro-Arab Economic Relations, 1995-2005”, *Middle East Review of International Affairs*, 9 (2), s. 94-108.
- Mogherini F. (2017), Remarks by Federica Mogherini at the press conference following the 7th EU Egypt Association Council, 25/07/2017, file:///C:/Users/Acer/Desktop/eeas_-_european_external_action_service_remarks_by_federica_mogherini_at_the_press_conference_following_the_7th_eu-egypt_association_council_-_2017-07-25.pdf
- Özgen, C. (2016). “Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası’nda İlk Çatlak: Libya Örneği”, *ÖÜSUBİAD*, Temmuz 2016, s. 143-176.
- Soruş G. (2014), “Arap Baharı’nın Gölgesinde Avrupa Birliği Komşuluk Politikası” 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 10 Mart 2014.
- Sputniknews (2017)“Kaddafi Öncesi ve Sonrası Libya, <https://tr.sputniknews.com/infografik/201710201030686507-kaddaf-libya-ortadogu/> (20.10.2017).
- The European Union Delegation to Egypt (2017), “EU and Egypt cooperation: towards a stronger partnership”, https://eeas.europa.eu/delegations/egypt/34859/eu-and-egypt-cooperation-towards-stronger-partnership_en (31.10.2017)
- The Guardian (2011), “Libya no-fly zone plan rejected by EU leaders”, 11 Mart 2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/11/libya-no-fly-zone-plan-rejected>, (16.04.2018)
- The New Observer (2016), “46 Million Muslims in Europe”, 10 Nisan 2016, <http://newobserveronline.com/46-million-muslims-europe/>, (03.11.2017)
- Varvelli A. (2017) , “Time for action: EU and a new political initiative in Libya”, *Politico*, <http://www.ispionline.it/it/pubblicazione/time-action-eu-and-new-political-initiative-libya-16287> , (02.02. 2017).
- Youngs, R. (2004), “Europe’s Uncertain Pursuit of Middle East Reform”, Carnegie Papers, Number 45.